

PEDAQOJİ TEXNOLOGİYALAR: MAHİYYƏT VƏ MƏZMUN MƏSƏLƏLƏRİ

UOT: 37

Xülasə. Məqalədə pedaqoji texnologiyaların meydana gəlməsi və inkişafından danışılır. Onun mahiyyəti və məzmunu məsələləri araşdırılır. Pedaqoji texnologiyalara verilən tələblər, onların tətbiqi prinsipləri şərh edilir.

Açar sözlər: pedaqoji texnologiya, pedaqoji texnologiyanın məzmunu, pedaqoji ünsiyyət, pedaqoji qiymət, pedaqoji tələb, pedaqoji konflikt, informativ təsir.

Key words: pedagogical technology, content of pedagogical technology, pedagogical communication, pedagogical assessment, pedagogical demand, pedagogical conflict, informative impact.

Ключевые слова: педагогическая технология, содержание педагогической технологии, педагогическое общение, педагогическая оценка, педагогическая потребность, педагогический конфликт, познавательное воздействие.

Pedaqoji texnologiyalar: tarixi kommentariya

“Pedaqoji texnologiya” termininə ilk dəfə ötən əsrin 20-ci illərində pedologiyaya dair əsərlərdə rast gəlinir. Bu dövrdə müəllimlərə səsinə, plastikasını, mimikasını idarə etməyi öyrətmək, hətta onları bəzi peşə bacarıqlarına yiyələndirmək üçün pedaqoji studiyalar təşkil olunurdu. Sonralar – 30-cu illərdə texniki vasitələrin məcmusu anlamında “pedaqoji texnika” anlayışı işlənməyə başlanmışdır. Təlimdə texniki vasitələrin tətbiqi ilə əlaqədar 40-cı və 50-ci illərdə təhsil texnologiyası termini meydana çıxmışdır. Tədqiqatçılar pedaqoji texnologiyaların kütləvi inkişafı və tətbiqini, məhz XX əsrin 50-ci illərinə aid edir və bunu Amerikada, sonra isə Avropa məktəblərində öyrənməyi texnoloji ehtiyacın yaranması ilə əlaqələndirirlər [1]. Beləliklə, XX əsrin 50-ci illərində ABŞ-da yaranan “pedaqoji texnologiya” termini az sonra sürətlə bütün inkişaf etmiş ölkələrin lüğətinə daxil olmuş və 60-cı illərdə rəsmi mövcudluq statusu qazanmışdır. Bu illərdə Tula Pedaqoji İnstitutunda, daha sonra Poltava Pedaqoji İnstitutunda pedaqoji texnikaya yiyələnmək üçün xüsusi məşğələlər təşkil olunur, proqramlar hazırlanırdı. 90-cı illərdə keçmiş sovetlər birliyinin bir çox regionlarında pedaqoji texnologiyaların tətbiqi sahəsində zəngin təcrübə toplanmışdır. Xaricdə yaranmış bu termin XXI əsrin əvvəllərindən etibarən Azərbaycan pedaqoji ədəbiyyatında istifadə olunmağa başlanmışdır.

“Pedaqoji texnologiya” müxtəlif alimlərin baxışlarında

Bu gün dünya təhsil təcrübəsində yeni pedaqoji texnologiyaların, müasir interaktiv metodların tətbiqi sürətlənmişdir. Onların tədris prosesində tətbiqi təlimi daha da zənginləşdirir, onu hər bir şagird üçün maraqlı fəaliyyət sahəsinə çevirir. Onların dərslərdə fəallığını xeyli dərəcədə artırır. Çünki bu texnologiyalar fəal iştirak edən təfəkkür imkanlarına əsaslanan tədris məşğələsidir. Əsl dərslər odur ki, şagirdi məktəbə həvəslə gəlməyə vadar etsin, elmi bilikləri onun üçün zövq mənbəyinə çevirsin.

Hələ vaxtilə Plutarx demişdir ki, şagirdlərin başını boş kəllə hesab edib, içərisini özgələrin fikirləri, iş təcrübəsi ilə doldurmaq yaramaz ideyadır. Uşağı məşəl kimi yandırmaq lazımdır ki, o, bu məşəlin işığında həyatı özü müstəqil sürətdə dərk etsin, analiz-sintez aparsın. Bu ideya Sokrat fəlsəfəsində də özünə yer tutur. O, qeyd edir ki, uşaq oxuduğu məktəbdən, yaş səviyyəsindən asılı olmayaraq, hər bir cisim və hadisə haqqında azad, sərbəst fikir, söz söyləməyi, onlarla bağlı iş görməyi bacarmalıdır.

Elmi-pedaqoji ədəbiyyatlarda da pedaqoji texnologiyalar haqqında birmənalı fikirlər yoxdur. Onlar haqqında ümumi şəkildə belə qənaətə gəlmək mümkündür ki, ilk növbədə, pedaqoji texnologiya dedikdə, yalnız təlim texnologiyaları nəzərdə tutulur; ikinci, pedaqoji texnologiya

müəllimin texnoloji cəhətdən işləyib hazırlamış olduğu metodları, üsullar sistemini və tərbiyə metodlarını əhatə edir. Ümumiyyətlə, pedaqoji texnologiya mahiyyət etibarilə təlim-tərbiyə prosesinin layihələndirilməsinin sistemli metodu kimi səciyyələndirilir. Pedaqoq alimlər onu müxtəlif mövqedən şərh etməyə səy göstərirlər. Rus pedaqoqlarından G.K.Selevko araşdırmalarında 50-yə yaxın pedaqoji texnologiyadan danışır, onların əhəmiyyətini qeyd edir və tərifini verir. V.P.Bespalko pedaqoji texnologiyayı tədris prosesinin reallaşdırılmasının texniki məzmunu hesab edir. V.T.Lixaçov bu qənaətə gəlir ki, pedaqoji texnologiya təlim-tərbiyə vasitələrinin pedaqoji-psixoloji quruluşunun forma, metod və yollarıdır. V.M.Monaxov isə pedaqoji texnologiyaya təlim prosesinin layihələndirilməsi, təşkili və həyata keçirilməsində birgə pedaqoji fəaliyyətin modeli kimi baxır. Pedaqoji ədəbiyyatlarda yalnız pedaqoji texnologiyalara deyil, ayrıca olaraq təhsil və təlim texnologiyalarına da münasibət bildirilir. M.Bulman qeyd edir ki, təhsil texnologiyası tədris prosesinin səmərəliliyini artırmaq məqsədi ilə əşyaların, vəsaitlərin, hadisələrin, münasibətlərin kompleks və ya fərdi şəkildə məqsəduyğun istifadəsidir. Təlim texnologiyaları təhsilin hər pilləsi üzrə onun məqsədinin keyfiyyətlə yerinə yetirilməsini təmin edir.

Öyrədici əməliyyatların işlənilib hazırlanması müəllimdən xüsusi bacarıq tələb edir. Məhz bu əməliyyatlar maraqlı təlim mühiti yaratmaq, şagirdləri düşünməyə sövq etmək baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Məşhur Çin mütəfəkkiri Konfutsi hələ 2500 il əvvəl qeyd edirdi ki, müəllim şagirdi öyrədəndə və tərbiyə edəndə onu irəliyə aparır, arxasınca dartmır, onda maraq oyadır, məcbur etmir, ona yol göstərir və yolu sərbəst getməyə imkan yaradır. Nə qədər ki, o, şagirdi irəliyə aparır, arxasınca dartmır, deməli, onunla müttəfiqdir. Nə qədər ki, o, şagirdə maraq oyadır, məcbur etmir, deməli, şagirdin bilik qazanmasını asanlaşdırır. Nə qədər ki, o, şagirdə yalnız yol açır, deməli, ona düşünmə imkanı verir. Müasir sivilizasiyanın başlıca məqsədi də şagirdlərə, məhz düşünməyi öyrətməkdir. Yapon alimi T.Sakamoto pedaqoji texnologiyaların mahiyyətini təlim prosesinin idarə edilməsi ideyası ilə əlaqələndirirdi. Başqa sözlə, o, pedaqoji texnologiyayı idarəetmə elementi kimi

qabardır.

Təcrübələrə əsasən belə qənaətə gəlmək olur ki, pedaqoji texnologiyalardan bir-birilə qarşılıqlı əlaqədə 3 səviyyədə istifadə edilir:

– *tədris müəssisələrində təlimin müəyyən mərhələsində təhsil prosesinin layihələşdirilməsinin elmi əsaslarını açıqlayan ümumpedaqoji texnologiyalar;*

– *bir fənn, sinif, müəllim dairəsində təhsil prosesinin layihələşdirilməsini nəzərdə tutan xüsusi (fənn) pedaqoji texnologiyalar;*

– *təlim-tərbiyə prosesinin müəyyən bir tərkib hissəsinin (bir dərsin, yeni biliklərin mənimsənilməsinin, materialın təkrarının, müstəqil işin və s.) texnologiyası kimi özünü göstərən lokal pedaqoji texnologiyalar.*

Pedaqoji texnologiyaların məzmunu

Adi məişət analogiyasından istifadə edərək bağbanın qızılgülü necə becərməsinin timsalında pedaqoji texnologiyaları təsvir etmək mümkündür. Öz məqsəd və arzusuna müvafiq olaraq bağban əvvəlcə əkəcəyi materialı, yəni müəyyən sortun tinglərini seçir. Bitkinin fiziologiyasını, həmin növün spesifik xüsusiyyətlərini, yəni bitkinin inkişaf qanunauyğunluqlarını nəzərə alaraq, bağban torpağı, suvarma rejimini, əlavə mineral qidaları seçir, temperatur rejimini, günəşli havanın müddətini və s. müəyyənləşdirir ki, bunları son nəticədə müxtəlif əməliyyatlardan ibarət təsir adlandırmaq olar. Hər bir əməliyyatın icrası bağbandan xüsusi səriştə tələb edir, yəni o, bitkini elə suvarmalıdır ki, su damcıları gülün yarpaqlarına düşməsin, çünki bu damcılar sonradan günəş şüaları altında linza rolu oynayıb yarpaqları yandırmasın. Bu bacarıqlar bir tərəfdən peşəkarlığı göstərir, digər tərəfdən, bağbanın sərf etdiyi qüvvənin optimallığını və səmərəliliyini müəyyən edir. Öz fəaliyyətini həyata keçirərkən güllə təmasda olur, onlara əllərini toxundurur. Bu ünsiyyət gülün böyüməsi və çiçəklənməsi ilə nəticələnir. Vegetasiya dövründə bəzi xarici əlamətlərə görə bağban gülün böyümə sürəti və xarakteri haqqında məlumat alır. Bu məlumat qiymətləndirilir və gülə, onun böyüməsinə verilən tələblər yenidən nəzərdən keçirilir. Günbəgün gülə qulluq edərkən bağban bəzən problemlərlə də üzləşir. Məsələn, gözlədiyi nəticənin əksini görür və bitkinin inkişafı üçün daha əlverişli şərait yaratmaqla bunu həll edir.

Texnoloji nöqteyi-nəzərdən bağbanın gülə təsirini mərhələlərlə təsəvvür etsək, onları **ünsiyyət, qiymət, tələb, informativ təsir, konflikt** kimi adlandırma bilərik. Bu mənada peşəkarlıq komponenti kimi pedaqoji texnologiyaların məzmununa nələr daxildir, pedaqoji peşə bacarıqlarının məcmusu da, məhz öz əksini onlarda tapır. Bunları müəyyənləşdirmək üçün, ilk növbədə, aşağıdakı suallara cavab vermək lazımdır:

– *Pedaqoji texnologiyaların əsas elementləri hansılardır?*

– *Onların zəruri kəmiyyət göstəricisi necədir?*

– *Onlar hansı qarşılıqlı təsirə malikdir?*

– *Hər bir elementin ümumi və spesifik vəziyyətləri hansılardır?*

Pedaqoji texnologiyaların tərkib hissələrini aydınlaşdırarkən onu funksional-operativ yanaşma baxımından təhlil edək: *Müəllim şagirddən xahiş edir: “Arif, Şəhləyə kömək et”. Oğlan heç bir təşəbbüs göstərmir. Xahiş II variantda təkrar olunur: “Arif, əgər sənə çətin deyilsə, zəhmət olmasa, Şəhləyə kömək et”. Oğlan xahişə əməl edir və kömək göstərir.*

Bu müraciətin təsiri ani olaraq özündə bir sıra elementləri birləşdirir, mimik-plastik ifadə ilə müşayiət olunur, eyni zamanda 3 vəzifə yerinə yetirilir: subyektin fəallığı artır, fəaliyyət üsulları ilə təmin olunur və müstəqil seçim stimullaşdırılır. Müəllim şagirdlə ünsiyyətində “subyekt-subyekt” münasibəti nümayiş etdirir, ünsiyyət üçün rahat psixoloji iqlim yaradır. Beləliklə, **pedaqoji ünsiyyət, pedaqoji qiymət, pedaqoji tələb, pedaqoji konflikt, informativ təsir** pedaqoji texnologiyaların məzmun komponentləri kimi pedaqoji prosesdə aydın görünür. Bu elementlər şagird şəxsiyyətinə təsir prosesində müəllimin peşə əhəmiyyətli zəruri bacarıqlarını üzə çıxarır və şagirdi subyekt kimi inkişaf etdirir. Bundan əlavə, pedaqoji texnologiyaların məzmununda əlavə elementlər də ehtiva olunur. Bunlara *psixoloji iqlim, qrup fəaliyyəti, hərəkətlərə pedaqoji reaksiya, mühitin təşkili* və s. aiddir.

Pedaqoji texnologiyaları şərtləndirən tələblər və onların tətbiqi prinsipləri

Pedaqoji texnologiyaların çoxvariantlı təsnifatına əsasən belə nəticəyə gəlmək mümkündür ki, hər hansı pedaqoji texnologiya müəyyən pedaqoji tələblərə cavab verməlidir. İlkən araşdırmalar zamanı həmin prinsiplər aşağıdakı kimi

müəyyən edilmişdir:

Konseptuallıq. Hər bir pedaqoji texnologiya müəyyən elmi konsepsiyaya əsaslanır, yəni təhsil məqsədlərinə nail olmaq üçün fəlsəfi, psixoloji, didaktik və sosial-pedaqoji əsaslandırma malik olur və təhsil prosesində səmərəliliyin əldə olunması məqsədi ilə bu konseptuallığa istinad edilir. Konseptual olaraq nəzərdə tutulan ideyaların həyata keçirilməsi məqsədi ilə fəaliyyətlər səfərbər olunur.

Sistemlilik. Pedaqoji texnologiya sistemin bütün əlamətlərini: prosesin məntiqini, onun hissələri arasında qarşılıqlı əlaqəni, bütövlüyü ehtiva edir. Sistemliliyi gözləməklə texnologiyaların müxtəlif mexanizmləri arasında ardıcıl addımlara söykənən dinamikanı təmin etmək olur. Şagirdlər vahid istiqamətə yönəldilmiş pedaqoji texnologiyalarla təmasda olur və nəzərdə tutulan nəticələri əldə edə bilirlər.

İdarəçilik. Diaqnostik ehtimalları, planlaşdırmanı, təlim prosesinin layihələşdirilməsini, mərhələli diaqnostikanı, nəticələri korreksiya etmək məqsədi ilə metod və vasitələri növbələşdirməyi nəzərdə tutur. Bununla da pedaqoji texnologiyaların idarəedici funksiyası meydana çıxmış olur. İdarəetmədə daha sərfəli yanaşmaların müəyyənləşdirilməsi, onun pedaqoji prosesin etibarlı hərəkətverici qüvvəsinə çevrilməsi zəruri şərtlərdən biri kimi nəzərdə tutulur.

Səmərəlilik. Müasir pedaqoji texnologiyalar rəqabət şəraitində fəaliyyət göstərir və nəticələrinə görə səmərəliliyi ilə seçilir, müəyyən təlim standartlarına nail olmağa təminat verir. Bu mənada səmərəlilik pedaqoji texnologiyaların mühüm atributuna çevrilir. Vaxtdan səmərəli istifadə etmək və keyfiyyətin təmin olunmasına dəstək vermək mühüm şərt kimi diqqət mərkəzində saxlanılır.

Variativlik. Təhsil prosesi situativ xarakter daşıdığından özünəməxsusluğu ilə fərqlənir. Ona standart fəaliyyət prosesi kimi yanaşmaq düzgün hesab edilmir. Çünki proseslər baş verdiyi anda müxtəlif psixoloji, sosioloji, pedaqoji təsirlərə məruz qalır və tez-tez dəyişir. Bu dəyişikliklər isə özlüyündə variativ yanaşmalar, pedaqoji texnologiyalar tələb edir. Odur ki, pedaqoji texnologiyaların variativliyi mühüm şərt kimi meydana çıxır.

Təcrübələr də onu göstərir ki, hər bir müəllim

iş təcrübəsində səmərəli nəticələrə gəlmək üçün özünəməxsus pedaqoji proses qurur. Bu zaman o, ya məlum texnologiyalardan uyğun gələn seçməklə ona istinad edir, ya da özünün ümumi prinsiplərə uyğun hazırladığı texnologiyadan istifadə etməli olur. Beləliklə, bütün hallarda qarşıya qoyduğu məqsəd və vəzifələrə çatmaq üçün texnologiyalara istinad edir. Bu isə müəllimin ümumi pedaqoji tələblərə əsaslanmasını vacib şərt kimi qarşıya qoyur.

Aparılan nəzəri və təcrübi araşdırmalar onu göstərir ki, pedaqoji texnologiyalar nə qədər ümumi tələblərə cavab versə də, onun keyfiyyətli və səmərəli olması, ilk növbədə, elmi əsasla söykənməsi ilə şərtlənir. Bu isə öz növbəsində, pedaqoji texnologiyaların tətbiqi prinsiplərinin müəyyən edilməsini zərurətə çevirir. Yeri gəlmişkən qeyd etmək lazımdır ki, pedaqoji texnologiyaların tətbiqi prinsipləri barədə tədqiqatlar o qədər də geniş deyildir. Mənbələrlə tanışlıq və təcrübə prosesi onu göstərir ki, aşağıda təsnif olunan prinsiplər pedaqoji prosesin səmərə və keyfiyyətinin yüksək olmasına daha çox təsir göstərir:

- *Pedaqoji optimizm.*
- *Tərbiyə olunanın şəxsiyyətinə hörmət.*
- *Şagirdin ruhi vəziyyətini başa düşmək.*
- *Baş vermiş hərəkətlərin motivlərini və baş vermə şəraitini aşkar etmək.*
- *Şagirdin taleyi üçün narahat olmaq.*

Müasir təhsil şagirdyönümlü xarakter daşıyır. Uşaqlar təhsil prosesinin subyektii olaraq fəaliyyət göstərir, müəllimin istiqamətverici təşviqlərinə uyğun olaraq hərəkət edirlər. Onlar sərbəst seçim hüququna malikdirlər. Müəllimin bütün fəaliyyəti isə uşağın maksimum inkişafına istiqamətlənir.

Pedaqoji optimizm ənənəvi pedaqogikada mövcud olan nikbinlik, yəni müsbət keyfiyyətlərə istinad etmək prinsipi ilə üst-üstə düşür. Optimizm əməkdaşlıq pedaqogikasının ən vacib elementlərindəndir. Bu prinsipin tələbi çox sadədir: müəllim şagirdin müsbət keyfiyyətlərini üzə çıxarmalı, onlara istinad edərək mənfi yönümlü keyfiyyətləri aradan qaldırmağa çalışmalıdır. Tərbiyəçinin, müəllimin fəaliyyətinin ən böyük uğuru bu prinsipi əməkdaşlıq şəraitində həyata keçirtməkdən ibarətdir. Çünki yalnız səbr, təmkin və qayğıkeşliklə şagirdə münasibətdə

müsbət nəticələr əldə etmək mümkündür. Vaxtilə Arximed qeyd edirdi ki, mənə istinad nöqtəsi verin, Yeri öz məhvərindən çıxarım. Hətta ən intizamsız şagirdin kiçik bir müsbət keyfiyyəti müəllim üçün istinad nöqtəsi olmalı, şagirdlərin müsbət maraqları həmişə nəzərə alınmalıdır. Çünki maraqların köməyi ilə mənimsəməni təmin etmək, əmək və əxlaq tərbiyəsinin, estetik tərbiyənin bir çox məsələlərini həll etmək mümkündür. Müşahidələr də onu göstərir ki, təcrübəli müəllimlər pedaqoji təsirin layihəsini cızır, şagirdlərə etibar edir, yüksək nəticələr qazanacağına inam təlqin edir, uğursuzluqlar zamanı onlara ürək-dirək verirlər.

Şagird şəxsiyyətinə hörmət. Şagird müasir məktəbin mərkəzində dayanır. Məktəbdəki bütün fəaliyyətlər şagirdlərin arzu və istəkləri, maraqları üzərində qurulur. Şagird şəxsiyyəti məktəb-ailə tərəfdaşlığının təsir və nüfuz dairəsində inkişaf edir. Bütün bu əlaqələrin dəyərləndirilməsində şagird şəxsiyyətinə hörmət ən ciddi ölçü vahidi kimi nəzərə alınır. Təhsil islahatının tələbləri baxımından tərbiyənin humanistləşdirilməsi, şagirdin hüquq və azadlıqlarına hörmət edilməsi, ona gücünə müvafiq tapşırıqların verilməsi əsas tələblərdən biri kimi qarşıya qoyulur.

Şagirdin mənəvi aləminin dərk edilməsi onun təbiətini, fərdi inkişaf səviyyəsini, ailədəki tərbiyə şəraitini nəzərə almağı tələb edir. Yalnız bu ümumi xarakteristikalardan asılı olaraq şagirdi bəşəri dəyərlərə qovuşdurmaq tövsiyə olunur. Məhz bu səbəbdən dərsə gecikən I və XI sinif şagirdinə müəllimin pedaqoji təsiri əsaslı şəkildə fərqlənir.

Pedaqoji təsiri qiymətləndirmək nöqtəyi-nəzərindən şagirdin davranışı, onun sosial dəyərlərə obyektiv, sərbəst münasibəti qarşılıqlı ünsiyyətin əsasında yaranır. Bir sadə təsiri nəzərdən keçirək: müəllim növbəti tədris məşğələsinin mövzusunı elan edir. Bu qısa an ərzində əslində bir çox sosial dəyərlərə (elmə, insana, elmin nümayəndəsi olan müəllimə və həqiqət axtarışına imkan verən dərsə) münasibət üzə çıxır. Bütün bu münasibətlər çox qısa bir frazada – texnoloji arsenal adlanan intonasiyada, plastikada, leksikada, baxışda, müəllimin ekspressiv hərəkətlərində özünü göstərir. Lakin şagirdlərə təsir göstərərəkən, motiv yaradarkən müəllim onların fərdiyyətini hökmən nəzərə almalıdır. Eyni jest

iki şagird tərəfindən iki müxtəlif faktor kimi qəbul edilə bilər: şagirdin şəxsiyyətinə toxunmayan adi xahiş belə bir şagird tərəfindən müqavimətlə qarşılanarsa, digəri üçün fəaliyyətin impulsuna çevrilə bilər.

Pedaqoji təsir qarşılıqlı fəaliyyətin mərhələsidir. İki subyektin qarşılıqlı fəaliyyəti yalnız o halda mümkündür ki, onlardan hər biri öz şəxsi “mən”ini dərk edə bilsin. Hər birimiz üçün bədbəxtliyə düşər olmuş adamın dərindən şərik çıxmaq və ya başqasının sevincini bölüşmək hisləri çox tanışdır. Kədər, qəzəb, xoşbəxtlik anında insanlar özlərinin daxili aləmini açıq şəkildə büruzə verir. Yəni biz baş verənlərlə bağlı öz ruhi həyəcanlarımızı açıq-aşkar bildirir, bu məqsədlə jestlərdən, sözlərdən, hərəkətlərdən istifadə edirik.

Pedaqoji texnologiyaların tətbiqi zamanı müəllim də uşağın daxili “mən”ini dərk etmək üçün bir sıra keyfiyyətlərə malik olmalıdır. Belə ki, öz davranışını idarə etməyi bacarmalıdır; ünsiyyət və münasibətlərində diqqətli və həssas olmalıdır və sosial-persepsiya bacarığına malik olmalıdır, yəni şagirdin vəziyyətini, əhval-ruhiyyəsini “üzündən, gözünün ifadəsindən” oxumağı bacarmalıdır. Məhz bu keyfiyyət pedaqoji texnologiyaların əsas prinsiplərindən birini (şagirdi mənəvi cəhətdən başa düşmək) həyata keçirtmək üçün çox vacibdir. Şagirdin bu və ya digər mənfəət hərəkətini, yol verdiyi səhvi tez-tez onun üzünə vurmaq pedaqoji nöqtəyi-nəzərdən çox yanlış hərəkətdir və müəllimin şagirdlərlə qarşılıqlı əxlaqi münasibətlərinin gedişinə mənfəət təsir göstərir. Çünki müəllim və şagirdlərin qarşılıqlı münasibətlərinin əsasında həmişə müəyyən motivlər – borc, tələbat, maraq, adət, tərslik, moda və s. kimi həm fərdi, həm də sosial əhəmiyyətli motivlər dayanır.

Pedaqoji texnologiyaların tətbiqi prosesində, xüsusilə ünsiyyət texnologiyasında motivlər həmişə sosial əhəmiyyət kəsb edir və motivin düzgün dərk edilməsi pedaqoji ünsiyyətin gedişini şərtləndirir.

Pedaqoji texnologiyaların vəzifələri

Bu gün təhsil sistemində innovasiyaların tətbiqi sahəsində xeyli iş görülmüş, yeni təhsil texnologiyalarının tətbiqi sahəsində müəyyən təcrübələr əldə edilmişdir. Təhsil sistemində yeni pedaqoji texnologiyalar yaradılmış və onlardan istifadə sahəsində irəliləyişlər əldə edilmişdir.

Xüsusi olaraq onlar təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, həyatı bacarıqların formalaşdırılması məqsədi ilə aşağıdakı bir sıra didaktik vəzifələrin icra olunması ilə gündəmə gəlmişdir: Birincisi, “Ümumi təhsilin keyfiyyəti və real tələbatlara uyğunluğu” probleminin həllinə yönəlmişdir. Gənclərimizə sağlam həyat tərzini və yaşamaq bacarıqlarının aşılanmasına, bu sahədə bilik, bacarıq və münasibətlərin formalaşmasına istiqamətlənmişdir. Pedaqoji texnologiyaların tətbiqi sahəsindəki ikinci mühüm vəzifə təhsilin bütün aspektlərində keyfiyyətin yüksəldilməsinə, təhsil müvəffəqiyyətinin artırılmasına, hər bir fərdin bilik, bacarıq və münasibətinin yaradılması sahəsində hamı tərəfindən qəbul edilən və ölçülə bilən təhsil nəticələrinə nail olmaqdır. Digər mühüm bir vəzifə təhsil sistemləri qarşısında duran dəqiq sosial sifarişi, yəni mənəvi, psixoloji və fiziki cəhətdən sağlam nəsil tərbiyə etmək vəzifəsini yerinə yetirmək, məktəb məzunlarının harmonik inkişafını bu məktəblərin fəaliyyətinin səmərəliliyinin başlıca meyarına çevirməyə nail olmaqdır. Pedaqoji texnologiyaların tətbiqinin zəruriliyindən irəli gələn digər mühüm bir vəzifə də gənclərdə öz həyatı üçün məsuliyyət hissini, eləcə də mühitin neqativ təsirlərinə müqavimət göstərmək üçün özündə inam hissini yaratmağa kömək etmək, effektiv davranış strategiyalarını formalaşdırmaqdır.

Pedaqoji texnologiyaların tətbiqində başlıca məqsəd şagirdin subyekt kimi formalaşdırılmasıdır. Yeni pedaqoji təfəkkürə söykənən bu yanaşma müəllimi də, şagirdi də pedaqoji prosesin bərabərhüquqlu tərəfmüqabilləri hesab etməyi tələb edir. Təhsilə demokratik yanaşmanın, humanizmənin başlıca istiqaməti kimi təşəkkül tapmış bu ideya müasir təhsil sistemində şagirdi yönümlü, şəxsiyyətyönümlü təhsilin əsasını təşkil edir. Yəni müəllimin başlıca vəzifəsi elə təsir üsulları seçməkdir ki, uşaq üçün rahat psixoloji iqlim yarada bilsin, onun fərdi “mən”inin inkişafına təkan versin, sosial əhəmiyyətli münasibətlərin inkişafını formalaşdırsın, şagirdə özünə, öz qüvvə və potensialına inam yaratsın.

Şagird şəxsiyyətinə yanaşma müəllimdən peşə ustalığı, həssas və qayğıkeş münasibət tələb edir. Bunun üçün müəllim yalnız öz davranışının xarici cəlbədiciliyi qayğısına qalmamalı, öz hərəkətlərinin şagirdlər tərəfindən necə qəbul

edildiyini diqqət mərkəzində saxlamalıdır. Təbii ki, şagirdə münasibətdə, onu rəğbətləndirəndə, cəzalandıranda ən müxtəlif təsir vasitələrindən istifadə edilməli və bu prosesdə şagirdlərin yaş xüsusiyyətləri hökmən nəzərə alınmalıdır.

Qısa və ya uzunmüddətli ünsiyyət amili kimi çıxış edən pedaqoji təsir tərbiyəvi əhəmiyyətə malik bir sıra vəzifələri yerinə yetirir. Tərbiyəyə prosessual yanaşma pedaqoji təsirin bir sıra məqamlarının texnoloji təsvirinin zəruriliyini aşkara çıxarır. Şagirdə və ya şagirdlər qrupuna təsiri planlaşdırarkən müəllim öncə nələrə diqqət yetirməlidir? İlk növbədə, uşağın fəallığını təmin etməli, onu fəaliyyət üsulları ilə silahlandırmaqlı və şagirdin fərdi seçimini stimullaşdırmalıdır. Çünki ətraf aləmlə fəal qarşılıqlı təsir prosesində şəxsiyyətin inkişafı reallaşır. Təsəvvür etmək çətindir ki, şagird heç bir şəxsi fəallıq göstərmədən tədris materialını mənimsəyə bilsin, fiziki qüvvə sərf etmədən idmanda nailiyyət qazanmağı bacarsın, hər gün musiqi alətində məşq etmədən musiqiçi kimi formalaşsın. Uşaqlarda bu cür fəaliyyət növlərinə qarşı motivlər müxtəlif ola bilər. Ona görə də müəllim öz təsiri ilə uşaqlarda fəallıq yaratmalı, onun bu və ya digər fəaliyyət növünə tələbatını stimullaşdırmalıdır. Uşaq bu və ya digər fəaliyyət növünü necə həyata keçirtmək lazım olduğunu həmişə bilmir, halbuki bu fəaliyyət növünün müvəffəqiyyətli icrası onun şəxsi inkişafı səviyyəsinə təsir göstərir. Deməli, əsas vəzifə uşağı fəaliyyətin praktik surətdə həyata keçirilməsinin üsulları ilə silahlandırmaqdır. Təsədüfi deyildir ki, riyazi məsələlərin həlli zamanı müəllim yalnız düzgün nəticələri deyil, həm də şagirdin istifadə etdiyi səmərəli üsulları qiymətləndirir.

Şəxsiyyətin fərdi seçiminin həyata keçirilməsi də müəllimin şagirdi nə dərəcədə fəallaşdırmasından və fəaliyyət üsulları ilə silahlandırmasından asılıdır. Əgər uşağın şəxsi inkişafı bizi narahat edirsə, onda biz daim, hər dəqiqə öz yetirmələrimizi himayə etməkdən imtina etməliyik, uşağın etdiyi bütün hərəkətlər üçün məsuliyyəti öz üzərimizə götürməkdən çəkinməliyik, əks halda, o, heç vaxt böyük və müstəqil ola bilməz (biz bu müstəqilliyə nə dərəcədə imkan veririk?!). Uşağı zəruri fəaliyyət üsulları ilə silahlandırmaqla ona müstəqil qərar qəbul etmək və bunun üçün məsuliyyət daşımaq im-

kanı vermək lazımdır. Beləliklə, pedaqoji təsirin yuxarıda qeyd edilən başlıca vəzifələri şagirdin subyekt mövqeyi tutmasına, öz şəxsi həyatı üçün özünə hesabat verməsinə zəmin yaradır. Qeyd etdiyimiz kimi, pedaqoji təsirin bu vəzifələrinin həyata keçirilməsi pedaqoji texnologiyalar vasitəsilə təmin olunur. Pedaqoji texnologiyalar müəllim-şagird münasibətlərində daxili məntiqə malik zəruri elementlərin məcmusundan ibarətdir. Pedaqoji texnologiyalar yüksək nəticələr əldə etməyə imkan verən hazır reseptlər deyil, tətbiqi əhəmiyyət kəsb edən qanunauyğunluqlardır.

Hər bir pedaqog pedaqoji təsirin ümumi vəzifələrini yerinə yetirərkən konkret peşə-pedaqoji bacarıqlarına yiyələnir, onlardan texnoloji elementlər kimi istifadə edir və real həyatı situasiyalarını yaradıcı şəkildə həll etmək imkanı qazanır. Müəllimin fəaliyyətinin xarakteri çox vaxt şəxsi komponentlərdən (şəxsiyyətin istiqamətindən və pedaqoji təfəkkürün formalaşmasından asılı olaraq) eyni məqsəd müxtəlif müəllimlər tərəfindən müxtəlif formada dərk edilir. Məktəb həyatında baş verən bir sıra situasiyalara ayrı-ayrı müəllimlərin müxtəlif reaksiyaları buna nümunə ola bilər. Məsələn, şagird sinfə pişik gətirib. Sorğu keçirilən müəllimlərin 50%-i heç fikirləşmədən cavab verir ki, şagird bunu dərsi pozmaq üçün edib, ona görə də ona münasibətdə kəskin təsir vasitələri seçməyi nəzərdə tuturlar (valideyni məktəbə çağırmaq, davranış qiymətini aşağı salmaq, gündəliyinə qeydlər yazmaq və s.). Müəllimlərin 30%-dən azı uşağın sahibsiz pişiyi himayə etmək kimi xeyirxah arzusunu bəyanərək onu tərifləmişlər. Lakin bu zaman onlar şagirdi davranışına görə yalnız tərifləməklə kifayətlənmiş, heç kəs uşaqlarda canlı aləmə humanist münasibət yaratmaq üçün yaranmış bu vəziyyətdən istifadə etməmişdir. Bu nümunə uşaqlara təsir variantlarının müxtəlifliyini göstərməklə yanaşı, həm də bu təsirin məqsədinin və vəzifələrinin dərk edilməsində müəllimlərin fikir ayrılığının yarandığını sübut edir. Müəllimlərin əksəriyyəti yaranmış bu vəziyyətdə şagirdlərə öz avtoritar rolunu nümayiş etdirmişlər (subyekt-obyekt münasibətləri). Müəllimlərin sayca az hissəsi şagirdlərlə xeyirxah münasibətləri qoruyub saxlamaq üçün uşağa və onu əhatə edən hər şeyə məhəbbət nümayiş etdirir, lakin bu zaman da uşağın fəaliyyəti pozitiv qiymətləndirilirsə, o,

obyekt olaraq qalır.

Pedaqoji təsirin təşkili qanunauyğunluqlarının tədqiqi prosesində, yəni pedaqoji texnologiyaların işlənilib hazırlanması prosesində müəyyən əməliyyatlardan ibarət sistem aşkara çıxır. Bu da öz növbəsində müəllimin pedaqoji təsiri reallaşdırmağa imkan verən bir sıra peşə bacarıqları sistemini aşkar etməyə imkan yaradır. Bu bacarıqlara yiyələnərək onlardan konkret pedaqoji situasiyalarda istifadə etmək yaradıcı prosesdir və burada heç bir şablona yol vermək olmaz. Hər bir konkret situasiyada müəllim texnoloji qanunauyğunluqları, pedaqoji təsirin ümumi vəzifələrini bilməli və peşə əhəmiyyətli texnoloji bacarıqlara malik olmaqla, onların məntiqi, sosial, psixoloji və pedaqoji müstəvidə dəyişməsi meyillərini və şərtlərini təhlil etməlidir. Yalnız belə olduğu təqdirdə şagird şəxsiyyətinin inkişafını təmin etmək məqsədi ilə pedaqoji texnologiyalardan səmərəli istifadə etmək olar.

Nəticə. Pedaqoji texnologiyalar ötən əsrin ortalarından etibarən yaransa da, sürətlə inkişaf edir və müasir təhsil quruculuğunda geniş istifadə olunur. Onun daha keyfiyyətli və səmərəli olmasında özünəməxsus xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi və dövrün tələbinə uyğun olaraq davamlı şəkildə inkişaf etdirilməsi əhəmiyyətli rol oynayır. Həmçinin pedaqoji texnologiyaların təkmilləşdirilməsində və düzgün tətbiqində dəyişkən xarakterə malik müəllim-şagird münasibətlərinin nəzərə alınması vacib hesab edilir.

ƏDƏBİYYAT

1. <https://infourok.ru/istoriya-razvitiya-pedagogicheskix-tehnologiy-1688751.html>
2. Paşayev Ə., Rüstəmov F. Pedaqogika. Bakı, Nurlan, 2007.
3. Mehrabov A., Abbasov Ə., Zeynalov Z., Həsənov R. Pedaqoji texnologiyalar. Bakı, Mü-tərcim, 2006.
4. Mehdizadə M. Ümumtəhsil məktəblərində

təlim-tərbiyə prosesinin təkmilləşdirilməsi yolları. Bakı, 1982.

5. Bünyadova F., Abdulla B. Təlim və tərbiyədə interaktiv texnologiya. Bakı, 2006.

6. Селевко Г. Современные образовательные технологии. Москва, 1988.

7. Щуркова Н. Педагогическая технология. Москва, 2005.

A.Abbasov, K.Quliyeva

Pedagogical technologies: importance and content issues

Abstract

The article discusses the emergence and development of pedagogical technologies. Issues of its essence and content are investigated. The requirements for pedagogical technologies and the principles of their application are explained.

А.Аббасов, К.Гулиева

Педагогические технологии: вопросы сущности и содержания

Аннотация

В статье рассматривается возникновение и развитие педагогических технологий. Исследуются вопросы его сущности и содержания. Объяснены требования к педагогическим технологиям и принципы их применения.

Ənvər Abbasov,

*Azərbaycan Respublikasının Təhsil
İnstitutunun direktor müavini, pedaqogika
üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
Əməkdar müəllim
e-mail: e.abbasov@arti.edu.az*

Kəmalə Quliyeva,

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
dosenti, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
e-mail: kamala.quliyeva51@gmail.com*